

dous máis dous son cinco.

Manuel Díaz Regueiro. IES Xoán Montes.

¿Por qué, oh deuses, dúas e dúas han ser catro?. Alexander Pope.

Se a un matemático lle din que dúas máis dúas son dez, ou once, inmediatamente dirá: si, en base 4 ou 3. Pero non está tan claro que saiba responder ó feito de que dúas máis dúas sexan cinco. E sen embargo, podería dicir, a pesar do uso común da frase con significado de absurdo, antinatural, ou de falso, que si, é certo, e de infandas maneiras. Disto imos tratar nas liñas seguintes.

Como primeira idea, e seguindo a Hermann von Helmholtz no seu "Contar e medir", é moi problemática a aplicación automática das leis aritméticas ós fenómenos físicos. Vexamos algúns exemplos: en Química, se un toma dous volumes de hidróxeno e un de osíxeno obtéñense dous volumes de vapor de auga. Un cuarto de alcohol e un cuarto de auga son 1,8 cuartos de mestura. Tres culleradas de auga e unha cullerada de sal non son catro culleradas. Unha pinga de auga unida a outra pinga non dan lugar a dúas pingas. Como sinalaba H. Lebesgue, se poñemos un león e un coello nunha gaiola non se pode esperar que máis tarde haxa dous animais na gaiola.[2].

¿Sobre que convenio podemos afirmar que $2+2=5$? Sobre o que esteamos falando do conxunto de números reais, con estrutura de corpo, pero non naturalmente do canónico, sino dun isomorfo a ese no que os "nomes" están cambiados. É dicir, supoñamos, unha aplicación bixectiva $f: R \rightarrow R'$, sendo R' exactamente o mesmo conxunto que R , pero no que imos definir as dúas operacións que lle dan estrutura de corpo, a suma e a multiplicación do modo seguinte: $x \Delta y = f^{-1}(f(x)+f(y))$ e $x * y = f^{-1}(f(x).f(y))$.

O primeiro que se pode demostrar é que, dado

que R é un corpo, tamén o será R' Por exemplo, a propiedade distributiva da multiplicación respecto á suma demóstrase:

$$x * (y \Delta z) = f^{-1}(f(x).f(f^{-1}(f(y)+f(z)))) = f^{-1}(f(x).(f(y)+f(z))) = f^{-1}(f(x).f(y)+f(x).f(z)) = f^{-1}(f(f^{-1}(f(x).f(y)))+f(f^{-1}(f(x).f(z)))) = x * y \Delta x * z.$$

E o elemento neutro da suma é $f^{-1}(0)$, xa que $x \Delta f^{-1}(0) = f^{-1}(f(x)+f(f^{-1}(0))) = f^{-1}(f(x)+0) = f^{-1}(f(x)) = x$, o mesmo que $f^{-1}(1)$ é o elemento neutro da multiplicación, pois $x * f^{-1}(1) = f^{-1}(f(x).f(f^{-1}(1))) = f^{-1}(f(x).1) = f^{-1}(f(x)) = x$.

O elemento simétrico dun elemento x respecto á suma é $f^{-1}(-f(x))$, pois $x \Delta f^{-1}(-f(x)) = f^{-1}(f(x)+f(f^{-1}(-f(x)))) = f^{-1}(f(x)-f(x)) = f^{-1}(0)$,

Dado $f(x)$, o seu simétrico respecto á multiplicación é $f^{-1}(1/f(x))$, posto que $x * f^{-1}(1/f(x)) = f^{-1}(f(x).f(f^{-1}(1/f(x)))) = f^{-1}(f(x).1/f(x)) = f^{-1}(1)$.

As demais propiedades demóstranse de igual forma, e poden facerse como exercicio, ou ler [1], onde se dá o teorema de definición por isomorfía que di que : Se R é un sistema alxebraico (grupo, anel, corpo, espacio vectorial, etc) e M un conxunto, entre os que se estableceu unha bixección I , é posible definir unha estrutura alxebraica en M de modo que se obteña un sistema alxebraico isomorfo a R . (E esta definición é a que xa vimos).

Volvendo agora á situación orixinal, aplicacións bixectivas do conxunto R no corpo dos números reais, as máis sinxelas que se nos pode ocorrer son as $f(x)=ax+b$, das que se deducen as operacións

$$x \Delta y = ((ax+b)+(ay+b)-b)/a = x+y+b/a \quad \text{e} \\ x * y = ((ax+b).(ay+b)-b)/a \quad \text{as cales dotan a } R \text{ de estrutura de corpo e, si } b/a=1, \text{ fan que } 2 \Delta 2 = 5. \text{ Estas apli-}$$

cacións bixectivas así definidas permitirían definir isomorfismos entre dous conxuntos se nun deles está definida algunha estrutura. Por exemplo, sexa $C=(-c, c)$, sendo c a velocidade da luz, e R corpo dos números reais, se definimos $f(x)=\operatorname{arctanh}(x/c)$, $f:C\rightarrow R$, dótase a C de estrutura de grupo abeliano respecto á suma se se define

$$u\Delta v=\operatorname{tanh}(\operatorname{arctanh}(u/c)+\operatorname{arctanh}(v/c)).c=$$

$$\frac{(\operatorname{tanh}(\operatorname{arctanh}(u/c))+\operatorname{tanh}(\operatorname{arctanh}(v/c))).c}{1+\operatorname{tanh}(\operatorname{arctanh}(u/c)).\operatorname{tanh}(\operatorname{arctanh}(v/c))}=\frac{u+v}{1+\frac{u.v}{c^2}}$$

Outro exemplo é o da suma de dúas resistencias en paralelo $R_1\Delta R_2$, que vén dada por:

$$\frac{R_1.R_2}{R_1+R_2} \quad \text{que é unha lei } x\Delta y=f^{-1}(f(x)+f(y)) \text{ na que } f(x)=1/x.$$

¿Que pasa se a función é potencia par ou suma de potencias pares?. Tomemos por exemplo

$f(x)=x^2$, $f^{-1}(x)=\sqrt{x}$, $f:[0, \infty)\rightarrow R$ entón $x\Delta y=\sqrt{x^2+y^2}$ e o elemento simétrico de x é $f^{-1}(-f(x))=xi$, o cal evidentemente non nos serve para definir un grupo aditivo nos números reais positivos.

Definamos agora G -Grupo, un conxunto G no que están definidas dúas operacións internas (suma e resta) para as que se cumpren as condicións seguintes $\forall a,b,c \in G$:

- 1) $(a+b)+c=a+(b+c)$
- 2) $a+(b-c)=(a+b)-c$ (G -grupo dereita)
- 3) $(a-b)+c=a-(b-c)$ (G -grupo centro)
- 4) $(a-b)-c=a-(b+c)$ (G -grupo esquerda)
- 5) existe un elemento neutro e tal que

$$a+e=e+a=a$$

$$6) e-e=e,$$

$$7) \text{ Dado } a, \text{ existe } a' \text{ tal que } a-a'=e=a'-a$$

Prop. Un grupo é un G -grupo.

Abonda con definir a resta $a-b=a+(-b)$, sendo $(-b)$ o simétrico de b : a proba é un exercicio.

Prop. Un G -grupo é un grupo, xa que a operación $(+)$ é interna, asociativa, ten elemento neutro, e todo elemento a ten simétrico que vén dado por $a''=e-a'$. Agora $a+a''=a+(e-a')=(a+e)-a'=a-a'=e$, $a''+a=(e-a')+a=e-(a'-a)=e-e=e$. Postas así as cosas, parece que a definición de G -grupo non engade nada novo, pero supoñamos que: (definición de $G1$ -grupo) a propiedade 2) se cumpra sempre que $b\neq e$; a 3) sempre que $a\neq e, b\neq e$ e a 4) sempre que $a\neq e$; entón está claro

que non podemos demostrar que un $G1$ -grupo é un grupo, seguindo os pasos da demostración anterior, porque falla a demostración de existencia de elemento simétrico, pero ademais atópase un contraexemplo:

Tomemos agora como $G=[1, \infty)$ e como suma $x\Delta y=x+y-1+2\sqrt{(x-1)(y-1)}$, e como resta $x-y=x+y-1-2\sqrt{(x-1)(y-1)}$. En primeiro lugar a suma é unha operación interna, pois $x>=1, y>=1$, e a resta tamén, pois isto dedúcese de que a media aritmética de $x-1$ e $y-1$ é maior igual que a súa media xeométrica:

$$\frac{(x-1+y-1)}{2} \geq \sqrt{(x-1)(y-1)}$$

é asociativa e conmutativa respecto á suma, posto que está definida segundo $x\Delta y=f^{-1}(f(x)+f(y))$, sendo $f(x)=\sqrt{x-1}$, $f^{-1}(x)=x^2+1$. Ten elemento neutro, que é o 1, pero o elemento simétrico de x non se pode calcular como $f^{-1}(-f(x))$, que é x e $x\Delta x=4x-3$.

Por outro lado, a resta definiuse $x-y=f^{-1}(f(x)-f(y))$, o cal asegura que cumpre 2) (coa excepción comprobable de $b=e$, é dicir, $b=1$), 3) (neste caso non se cumpre si $b=e$ ou $a=e$), 4) (tampouco se cumpre cando $a=e$), 6) constátase substituíndo, e 7) cúmprese porque para $x, x-x=1$. Exemplifiquemos en 2 os pasos a seguir para as demostracións de 2),3),4). Queremos probar $a+(b-c)=(a+b)-c$,

$$a+(b-c)=f^{-1}(f(a)+f(f^{-1}(f(b)-f(c))))=f^{-1}(f(a)+(f(b)-f(c)))=$$

$$f^{-1}((f(a)+f(b))-f(c))=f^{-1}(f(f^{-1}(f(a)+f(b))))-f(c)=(a+b)-c.$$

Agora ben, se $f(1)=0$, como neste caso, e tal que f é cuadrática, é dicir converten $f(f^{-1}(-f(c)))$ en $f(c)$ e non en $-f(c)$, logo $a+(1-c)=a+c$ e non $(a+1)-c$, que é $a-c$. Esta é a única excepción, que se podería abreviar dicindo que $1-c=c$ e non $-c$, é a causa da excepción). Así vimos un exemplo de $G1$ -grupo que non é un grupo:

O conxunto G anterior.

Se definimos $G1$ -grupo dereita (respectivamente esquerda, centro) como un conxunto no que están definidas dúas operacións (suma e resta) internas tales que cumpren:

$$1) (a+b)+c=a+(b+c),$$

$$2) a+(b-c)=(a+b)-c \text{ (G1-grupo dereita), } (b\neq e,$$

$a+b \neq e$,
ou ben $(a-b)+c=a-(b-c)$ (G1-grupo centro)
 $(a,b \neq e)$,

ou ben $(a-b)-c=a-(b+c)$ (G1-grupo esquerda)
 $(a \neq e, a-b \neq e)$,

3) existe un elemento neutro e tal que
 $a+e=e+a=a$,

4) $e-e=e$,

5) Dado a , existe a' (opoñente) tal que $a-a'=e=a'-a$

Consecuencias:

1) e é o único elemento de G que cumpre $x+x=x$

:

supoñamos que existe a tal que $a+a=a$ e que $e \neq a$.

Entonces $(a+a)-a'=a-a'=e$,

$a+(a-a')=a+e=a$, de onde $a=e$.

1-1) e é o único elemento que cumpre $x-x=x$.

2) O opoñente de a é a .

3) Para todo elemento a , $a=2a-a'$; $a+a=e+a+(a-a')$
 $=2a-a'$, tamén $a=(a+a')-a$,

4) O opoñente de a é único.

4-1) $c'=b' \Rightarrow c=b$,

4-2) $c'=e \Rightarrow c=e$. e é o opoñente de e . Como é
único,

5) e é único.

6-1) Simplificación pola dereita (suposto G1-
grupo dereita):

$a+c=b+c \Rightarrow a=b$. Xa que $(a+c)-c'=(b+c)-c'$
 $=a+(c-c')=b+(c-c') \Rightarrow a+e=b+e \Rightarrow a=b$ (se $c \neq e$). Se
 $c=e$, de $a+e=b+e \Rightarrow a=b$.

6-2) Simplificación pola esquerda (suposto G1-
grupo centro):

$c-a=c-b \Rightarrow a=b$. Xa que $c'-(c-a)=c'-(c-b)=(c'-c)+a$
 $=c'-(c)+b \Rightarrow e+a=e+b \Rightarrow a=b$ (se $c \neq e$).

6-3) Simplificación pola dereita (suposto G1-
grupo centro):

$a-c=b-c \Rightarrow a=b$. Xa que $(a-c)+c'=a-(c-c')=a-e$
 $=a-(b-c)+c'=b-(c-c')=$

$b-e=b$ se $a \neq e$ e $b \neq e$.

6-4) Simplificación pola dereita (suposto G1-
grupo esquerda):

$a-c=b-c \Rightarrow a=b$. Xa que $(a-c)+c'=(b-c)+c'=a+(c'-c)$
 $=b+(c'-c) \Rightarrow a+e=b+e \Rightarrow a=b$ (si $c \neq e$). Se $c=e$, de a
 $=b-e \Rightarrow a=b$.

6-5) Simplificación pola esquerda (suposto G1-
grupo dereita):

$c-a=c-b \Rightarrow a=b$. Xa que $c'-(c-a)=c'-(c-b)=(c'-c)+a$

$=c'+a=(c'-c)+b \Rightarrow e+a=e+b \Rightarrow a=b$ (si $c' \neq e$).

Etc...

7-1) A ecuación $x+a=b$ ten solución (G1 grupo
dereita),

$(x+a)-a'=b-a'=x+(a-a')=x+e=x=b-a'$,

7-2) A ecuación $x-a=b$ ten solución (G1 grupo
centro),

$(x-a)+a'=b+a'=x-(a-a')=x-e=x$,

7-3) A ecuación $x-a=b$ ten solución (G1 grupo
centro),

$(x-a)-a'=b-a'=x-(a-a')=x-e=x=b-a'$,

7-4) A ecuación $a-x=b$ ten solución (G1 grupo
centro),

$a'-(a-x)=a'-b=(a'-a)+x=e+x=x$, etc.

8) O panorama de G1-grupos está cheo de
pequenas demostracións, sinxelas, pero delicadas.
Ademais abren unha morea de interrogantes. ¿Pode
estenderse un semigrupo a un conxunto no que
poida resolverse $x+a=b$, non só por simetrización,
senón pasando a un G1-grupo?. ¿É factible estender
 N cunha resta de modo que forme un G1 grupo?.
¿Existen G1-grupos que non procedan dunha lei
cuadrática ou función par?. ¿Existen G1-grupos derei-
ta e non centro, por exemplo?. Son preguntas para con-
testar noutro momento.

BIBLIOGRAFÍA,

[1].ABELLANAS, P. *ELEMENTOS DE MATEMÁTICA*. Teorema de definición por isomorfía. Páx 186-188.

[2].KLINE, MORRIS. *LA PÉRDIDA DE LA CERTIDUMBRE*. Ed. Siglo XXI.

Nota: G vai por Galiza.